

Хрящевська Л.М.

<https://orcid.org/0000-0003-2611-0817>

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

РЕГІОНАЛЬНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ОСВІТИ: ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКИ Й ОСВІТНІ ПРАКТИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Статтю присвячено історіографічному аналізу висвітлення освітніх практик Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у працях південноукраїнських істориків та дослідженнях, присвячених діяльності регіональних наукових інституцій. У центрі уваги перебуває регіональна інтелектуальна історія як аналітичний підхід, що дозволяє поєднати в єдиному дослідницькому полі історію науки, історію освіти та історіографію.

На основі опрацьованого корпусу наукових праць, біобібліографічних довідників, архівних путівників і статей сучасних дослідників проаналізовано основні напрями та особливості інтерпретації освітніх практик у діяльності південноукраїнських істориків. Показано, що освіта в їхніх працях розглядалася не лише як сукупність навчальних інституцій, а як важливий соціокультурний механізм формування наукових спільнот, інтелектуальних традицій і регіональної ідентичності.

У статті акцентовано увагу на ролі наукових товариств, передусім Одеського товариства історії і старожитностей, губернських учених архівних комісій та університетського середовища в Одесі як ключових осередків формування освітніх і наукових практик Півдня України. Проаналізовано, як археографічна, архівна та видавнича діяльність цих інституцій інтегрувалася в освітній процес і впливала на підготовку наукових кадрів.

Окрему увагу приділено біоісторіографічним дослідженням провідних південноукраїнських істориків, зокрема О. Рябініна-Скляревського та М. Є. Слабченка. У статті показано, що для представників південноукраїнського інтелектуального середовища педагогічна та освітня діяльність була органічною складовою наукової практики й засобом суспільного впливу. Освітні інституції розглядалися ними як простір формування історичної свідомості та трансляції наукових ідей.

Доведено, що сучасна історіографія поступово переходить від фрагментарного опису діяльності окремих учених і установ до комплексного аналізу регіональної інтелектуальної історії, в межах якої освітні практики посідають важливе місце. Водночас констатовано, що проблема історіографічного осмислення освіти Півдня України залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Зроблено висновок, що поєднання історіографічного аналізу з підходами інтелектуальної історії дозволяє поглибити розуміння ролі освіти в розвитку наукового середовища Півдня України та окреслити перспективи подальших досліджень історії освіти в регіональному вимірі.

Ключові слова: архівні комісії, історіографія, історія освіти, інтелектуальна історія, освітні практики, Одеське товариство історії і старожитностей, Південь України, регіональні студії, університетська освіта.

Постановка проблеми. Історіографічне осмислення історії освіти Півдня України в імперський період (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) упродовж тривалого часу не посідало провідного місця в загальноукраїнських наукових узагальненнях. У працях дореволюційної доби освітні процеси регіону, як правило, висвітлювалися

епізодично – у межах дослідження діяльності окремих навчальних закладів, університетських кафедр, наукових товариств або в контексті державної освітньої політики Російської імперії. У радянський період, незважаючи на залучення ширшого кола джерел, студії з історії освіти були підпорядковані ідеологізованим концептам

«класової боротьби» та централізованої моделі соціального розвитку, що спричинило редуцію складності інтелектуального простору регіону й знецінення ролі місцевих наукових осередків.

Разом із тим Південь України в означений час виступав одним із важливих центрів формування регіональних інтелектуальних спільнот, у діяльності яких тісно перепліталися наукові, педагогічні, архівні та просвітницькі практики. Одеський університет, наукові товариства, губернські вчені архівні комісії, а також краєзнавчі ініціативи функціонували не лише як майданчики продукування історичного знання, але й як середовища рефлексії щодо змісту та ролі освіти, значення школи й університету в процесах соціальної модернізації. Водночас внесок південноукраїнських істориків у формування уявлень про освіту як соціальний і культурний феномен досі не отримав належного узагальнення в межах спеціального історіографічного аналізу.

Актуальність окресленої проблематики зумовлюється потребою подолання описового підходу, зосередженого переважно на біографіях окремих учених або історії конкретних інституцій, і переходу до аналізу регіональної інтелектуальної історії як комплексного процесу. Це передбачає з'ясування того, яким чином південноукраїнські історики другої половини XIX – початку XX ст. осмислювали освітні практики, які методологічні орієнтири визначали їхні наукові позиції, а також які ідеологічні та культурні чинники впливали на оцінки шкільної й університетської освіти. Важливим аспектом такого аналізу є порівняння дореволюційних інтерпретацій з пізнішими радянськими та сучасними історіографічними наративами.

Отже, наукова проблема полягає у браку узагальнюючих історіографічних досліджень, у яких освітні практики Півдня України розглядалися б крізь призму діяльності регіональних істориків як носіїв інтелектуальних традицій, учасників наукових комунікацій та творців специфічного регіонального бачення історії освіти. Застосування такого підходу дає змогу глибше осмислити механізми формування історичного знання про освіту та чіткіше окреслити місце південноукраїнського інтелектуального середовища в структурі загальноукраїнського історіографічного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап вивчення регіональної інтелектуальної історії Півдня України та пов'язаних із нею освітніх практик формується в межах кількох взаємопов'язаних історіографічних векторів. До них належать дослідження з історії регіональної

науки, аналіз функціонування наукових товариств і архівних інституцій, а також біоісторіографічні студії, присвячені окремим представникам наукового середовища. Значна частина цих праць прямо або опосередковано порушує питання осмислення освіти як важливого компонента наукового й культурного життя Півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст.

Вихідним довідково-історіографічним підґрунтям для реконструкції інтелектуального простору регіону слугують біобібліографічні видання, передусім багатотомний довідник «Дослідники історії Південної України», укладений за редакцією І. І. Лимана [3; 12]. Ці праці надають можливість простежити освітні та наукові біографії істориків, особливості їхньої університетської підготовки, залученість до педагогічної, науково-організаційної й просвітницької діяльності, що є принципово важливим для розуміння механізмів формування регіональних науково-освітніх традицій. Доповнюють зазначений корпус загальноукраїнські біобібліографічні довідники з історії науки XX ст., які дозволяють інтегрувати південноукраїнських дослідників у ширший національний науковий контекст [28; 29].

Помітний масив історіографічних праць присвячено діяльності наукових товариств і архівних інституцій Півдня України, що виконували функції не лише збереження історичної спадщини, а й формування та трансляції освітніх практик. Особливе місце серед них посідають дослідження, присвячені Одеському товариству історії і старожитностей. Класичною у цьому плані є праця С. Наріжного, у якій закладено засадничі підходи до розуміння товариства як науково-освітнього центру регіону [20]. Сучасні узагальнення, здійснені О. Іванюк, зосереджують увагу на зміні історіографічних інтерпретацій діяльності товариства та еволюції наукових підходів до оцінки його ролі в історії науки й освіти [6]. Важливим доповненням до цих студій є енциклопедичні матеріали, що фіксують інституційне місце товариства в системі української історичної науки [21].

Окремий дослідницький напрям становлять праці, присвячені губернським ученим архівним комісіям та пов'язаних із ними публікаційної діяльності. Бібліографічний покажчик «Вісті Таврійської вченої архівної комісії...», а також дослідження з археографічної проблематики дають змогу відтворити механізми поширення історичних знань і підготовки наукових кадрів на Півдні України [1; 14; 27]. У цьому ж контексті вагомим значення набувають студії,

що аналізують маловідомі джерела з історії земських і губернських архівів, які виконували не лише адміністративні, а й освітньо-просвітницькі функції [13].

Значну увагу в сучасній історіографії приділено біографічним і біоісторіографічним дослідженням провідних південноукраїнських істориків. У монографії Ю. Капаруліна, присвяченій О. Рябініну-Скляревському, переконливо продемонстровано поєднання наукової, педагогічної та громадської діяльності історика, що дає підстави розглядати його як репрезентанта регіональної інтелектуальної традиції [8]. Подібний підхід простежується й у працях, присвячених М. Є. Слабченку, де акцент зроблено на взаємозв'язку його наукових зацікавлень, політичних орієнтацій та освітньої діяльності [5; 25; 33].

Центральне місце в дослідженні проблеми належить працям О. Є. Музичка, у яких південноукраїнські історики постають як носії специфічної інтелектуальної культури регіону. У серії статей та узагальнюючій монографії автор аналізує персональні наукові траєкторії, участь істориків у функціонуванні університетів, наукових товариств і архівних установ, а також їхній внесок у формування уявлень про освіту й наукову традицію Півдня України [15–19]. Особливої ваги набувають дослідження особових фондів істориків, які дозволяють розкрити евристичний потенціал джерел для вивчення освітніх і академічних практик кінця XIX – початку XX ст. [18].

Вагомий сегмент історіографії становлять також публікації, присвячені історії Одеського університету як провідного освітнього та наукового осередку регіону. Ювілейні та узагальнюючі статті, а також матеріали офіційного університетського ресурсу відображають основні етапи становлення й розвитку університету та його роль у підготовці наукових кадрів Півдня України [9; 22; 23]. Зазначені праці формують необхідний інституційний контекст для аналізу діяльності південноукраїнських істориків у сфері освіти.

Отже, наявний корпус досліджень свідчить про стійкий науковий інтерес до персоналій, інституцій і джерельної бази історії науки Півдня України. Водночас історіографічний аналіз показує, що освітні практики регіону здебільшого висвітлюються фрагментарно – в межах біографічних студій або історії окремих установ. Це актуалізує потребу в узагальнюючому історіографічному дослідженні, здатному поєднати регіональну інтелектуальну історію та історію освіти в межах єдиного аналітичного підходу.

Постановка завдання. Метою статті є історіографічний аналіз висвітлення освітніх практик Півдня України другої половини XIX – початку XX ст. у працях південноукраїнських істориків та дослідженнях, присвячених діяльності регіональних наукових інституцій.

Виклад основного матеріалу. Становлення інтелектуального простору Півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст. відбувалося в умовах посиленої інституціоналізації історичної науки, розширення університетської освіти та формування регіональних наукових центрів. У цьому контексті освітні практики були не лише об'єктом наукового осмислення, а й органічною складовою повсякденної діяльності самих істориків, які поєднували дослідницьку, викладацьку й організаційну роботу. Саме тому звернення до історіографічного аналізу їхньої наукової спадщини дозволяє відтворити специфічні риси регіонального бачення історії освіти Півдня України.

Визначальну роль у формуванні такого бачення відіграла діяльність наукових товариств, насамперед Одеського товариства історії і старожитностей. В історіографічних працях, присвячених його діяльності, товариство постає як осередок наукової комунікації, що поєднував дослідницькі, видавничі та просвітницькі функції [20; 6]. Його члени брали активну участь у розробленні навчальних курсів, організації публічних лекцій, формуванні бібліотечних і архівних зібрань, що безпосередньо впливало на розвиток історичної освіти в регіоні. За таких умов освітні практики розглядалися істориками не відокремлено, а як складова ширших процесів наукового й культурного розвитку Півдня України.

Історіографічні джерела свідчать, що у фокусі уваги південноукраїнських істориків перебували питання підготовки наукових кадрів та значення університету як ключової освітньої інституції регіону. Ювілейні й узагальнюючі публікації, присвячені історії Одеського університету, фіксують його роль як центру формування історичної школи, у межах якої поєднувалися загальноакадемічні традиції з регіональною проблематикою [9; 22]. Водночас ці праці дають змогу простежити, що в наукових нарративах кінця XIX – початку XX ст. освіта трактувалася не лише як процес трансляції знань, а як інструмент інтеграції Півдня України в загальноімперський, а згодом і загальноукраїнський культурний простір.

Помітне місце в осмисленні освітніх практик посідала діяльність губернських учених архівних комісій. Матеріали Таврійської вченої архівної

комісії, а також пов'язані з ними бібліографічні й археографічні публікації засвідчують активну участь істориків у формуванні джерельної бази для навчальних і наукових потреб [1; 14]. Архівні комісії функціонували як своєрідні «практичні школи», у межах яких вироблялися навички роботи з документами, що надалі використовувалися як у наукових дослідженнях, так і в освітньому процесі. У цьому вимірі освітні практики Півдня України набували прикладного характеру, поєднуючи теоретичну підготовку з архівною роботою.

Дослідження з історії архівної справи та земських архівів доповнюють окреслену картину, демонструючи значення локальних інституцій у поширенні історичних знань і розвитку освітніх ініціатив [13; 27]. У таких працях освіта постає як процес, тісно пов'язаний із регіональними потребами та місцевими ініціативами, що виразно відрізняло Південь України від столичних наукових центрів. Це, у свою чергу, зумовлювало специфіку інтерпретацій історії освіти, орієнтованих на практичну підготовку фахівців і популяризацію історичних знань серед широких верств населення.

Біоісторіографічні студії, присвячені окремим представникам південноукраїнського історичного середовища, дають змогу конкретизувати загальні тенденції розвитку освітніх практик регіону. У монографічному дослідженні Ю. Капаруліна, присвяченому постаті О. Рябініна-Скляревського, простежено тісний взаємозв'язок між його науковими зацікавленнями та активною участю в освітньому житті Півдня України [8]. Автор переконливо показує, що освіта сприймалася істориком як засіб формування історичної свідомості та регіональної ідентичності, що відбивалося як у тематиці його наукових праць, так і в підходах до викладання.

Подібна логіка простежується й у працях, присвячених М. Є. Слабченку, де акцент зроблено на взаємодії його наукової діяльності, суспільно-політичних поглядів і освітніх практик [5; 25; 33]. Історіографічний аналіз цих досліджень дає підстави стверджувати, що для представників південноукраїнської історичної школи освіта була не лише сферою професійної реалізації, а й інструментом суспільного впливу. Саме через освітні інституції вони прагнули втілити власні уявлення про місце історичної науки в розвитку суспільства та формуванні інтелектуального середовища.

Центральне місце в сучасній історіографії проблеми посідають праці О. Є. Музичка, у яких регіональна інтелектуальна історія осмислюється як

цілісний і динамічний процес. У серії статей та узагальнюючій монографії автор аналізує діяльність істориків Півдня України крізь призму наукових традицій, персональних контактів і інституційних зв'язків, що дозволяє виокремити освітній компонент як важливу складову їхньої інтелектуальної практики [15–19]. Особливе значення мають дослідження особових фондів істориків, які засвідчують, що значна частина джерельного масиву пов'язана з педагогічною діяльністю, підготовкою лекційних курсів і навчально-методичних матеріалів [18].

Подальша еволюція історіографічних уявлень про освітні практики Півдня України пов'язана з поступовим переходом від описово-інституційних схем до рефлексивного, інтелектуально-історичного підходу. У працях кінця ХХ – початку ХХІ т. дедалі більшої уваги надається не лише функціонуванню освітніх установ, а й способам осмислення освіти самими істориками у межах їхньої наукової та викладацької діяльності. Саме цей аспект дозволяє говорити про формування регіональної інтелектуальної традиції, в межах якої історія освіти розглядалася як складова ширших історичних і соціокультурних процесів.

Показовими в цьому контексті є дослідження, зосереджені на аналізі особових фондів південноукраїнських істориків. Праці О. Є. Музичка демонструють, що значна частина архівних матеріалів безпосередньо пов'язана з викладацькою роботою, розробленням навчальних програм, участю в університетських і позауніверситетських освітніх ініціативах [18]. Це дає підстави розглядати освіту не як другорядний напрям діяльності, а як структуроутворювальний елемент інтелектуального життя істориків Півдня України. В історіографічному вимірі такі матеріали становлять важливе джерело для реконструкції освітніх наративів і методологічних орієнтирів.

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено проблемі спадковості та наступності наукових і освітніх традицій. У статті В. Левченка, присвяченій науковим родинам одеських істориків, простежується формування міжпоколінних зв'язків, у межах яких передавалися не лише дослідницькі інтереси, а й педагогічні підходи та уявлення про завдання історичної освіти [11]. Такий підхід дозволяє інтерпретувати освітні практики як елемент колективної інтелектуальної культури регіону, а не виключно як індивідуальний досвід окремих учених.

Важливою складовою історіографічного аналізу є зіставлення дореволюційних і сучасних

підходів до осмислення освіти. Матеріали «Записок історично-філологічного відділу ВУАН» репрезентують ранні спроби академічного осмислення освітніх процесів у контексті розвитку історичної науки та гуманітарної освіти загалом [4]. У цих працях освіта розглядається як засіб формування національної інтелігенції та інтеграції регіональних наукових осередків у загальноукраїнський інтелектуальний простір. Сучасні історіографічні студії, своєю чергою, переосмислюють ці наративи, акцентуючи увагу на регіональній специфіці та локальних інтелектуальних практиках [7].

Вагому роль у формуванні історіографічних уявлень про освіту відіграли також публікації, пов'язані з діяльністю архівних комісій і наукових товариств. Археографічні дослідження Л. Маленко та праці, присвячені документальним зібранням Одеського товариства історії і старожитностей, засвідчують, що підготовка й оприлюднення джерел розглядалися істориками як форма освітньої діяльності, спрямованої на розширення доступу до історичних знань [14; 10]. У цьому сенсі історіографія освіти Півдня України тісно поєднується з історією джерелознавства та архівної справи.

Окремий аспект проблеми становить використання періодичних і публічних видань як інструменту поширення освітніх ідей. Дисертаційне дослідження К. А. Петрової, присвячене газетній періодиці Південної України, дає змогу простежити, яким чином освітні сюжети інтегрувалися в суспільний дискурс і ставали предметом публічного обговорення [24]. Це розширює традиційні уявлення про освіту, виводячи її за межі сучасних академічних інституцій та підкреслюючи роль істориків як активних учасників публічного інтелектуального життя.

Узагальнюючи сучасні історіографічні підходи, варто наголосити, що праці О. Є. Музичка мають системоутворювальне значення для дослідження регіональної інтелектуальної історії Півдня України. У монографії «Південноукраїнські історики у пошуках наукових та суспільних ідеалів» автор комплексно аналізує освітні, наукові та організаційні аспекти діяльності істориків, демонструючи, яким чином освіта інтегрувалася в їхні наукові стратегії та інтелектуальні проекти [19]. Такий підхід забезпечує перехід від розрізнених спостережень до цілісного історіографічного бачення проблеми.

Отже, історіографічний аналіз праць, присвячених південноукраїнським історикам і регіональним науковим інституціям, свідчить, що

освітні практики були важливою складовою інтелектуального життя регіону. Вони формувалися на перетині університетської освіти, діяльності наукових товариств, архівних комісій і публічної просвітницької роботи. Водночас сучасна історіографія дедалі частіше інтерпретує ці практики не ізольовано, а в контексті регіональної інтелектуальної історії, що відкриває нові можливості для комплексного осмислення історії освіти Півдня України.

Висновки. Проведений історіографічний аналіз засвідчує, що освітні практики Півдня України другої половини XIX – початку XX ст. посідали важливе місце в інтелектуальному житті регіону та були тісно пов'язані з діяльністю південноукраїнських істориків і регіональних наукових інституцій. У працях як дореволюційного періоду, так і в сучасних дослідженнях освіта розглядається не лише як інституційна система, а як багатовимірний соціокультурний феномен, що формував середовище наукової комунікації та відтворення інтелектуальних традицій.

Аналіз історіографії показав, що провідну роль у формуванні освітніх наративів відігравали наукові товариства, передусім Одеське товариство історії і старожитностей, а також губернські вчені архівні комісії. Їхня діяльність сприяла поєднанню наукових досліджень із педагогічною та просвітницькою роботою, що відобразилося у підходах істориків до осмислення історії освіти Півдня України. Освітні практики в цьому контексті виступали як інструмент популяризації історичного знання та підготовки наукових кадрів.

Вагомий внесок у розуміння освітнього виміру регіональної інтелектуальної історії зробили біоісторіографічні дослідження окремих південноукраїнських істориків. Аналіз праць, присвячених О. Рябініну-Скляревському та М. Є. Слабченку, дозволяє констатувати, що для представників південноукраїнської історичної школи освітня діяльність була органічною складовою наукової практики та засобом впливу на суспільні процеси. Освіта сприймалася ними як механізм формування історичної свідомості та регіональної ідентичності.

Особливе значення для сучасної історіографії має комплексний підхід до вивчення діяльності південноукраїнських істориків, запропонований у працях О. Є. Музичка. Його дослідження дозволяють розглядати освітні практики в контексті персональних наукових траєкторій, інституційних зв'язків і регіональних інтелектуальних мереж.

Такий підхід сприяє переходу від фрагментарних описів до цілісного бачення історії освіти Півдня України як складника регіональної інтелектуальної історії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна історіографія накопичила значний фактичний і аналітичний матеріал щодо діяльності південноукраїнських істориків та наукових

інституцій, однак освітні практики регіону й надалі потребують системного історіографічного осмислення. Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблення аналізу взаємодії освіти, науки та регіональної ідентичності, а також вивчення механізмів трансляції інтелектуальних традицій у південноукраїнському науковому середовищі.

Список літератури:

1. Вісті Таврійської вченої архівної комісії і Таврійського товариства історії, археології та етнографії (1887–1931): бібліогр. покажчик / уклад. Л. В. Шаріпова. URL: <https://www.zlibrary.to/dl/1887-1931> (дата звернення: 27.11.2025).
2. Державний архів Одеської області. Путівник. Вип. 1: Фонди особового походження / упоряд. за виданням. Одеса, 2012. 292 с. URL: https://archive.od.gov.ua/wp-content/old-files/PUBLIC/books/2012_putivnik_daoo.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
3. Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник / Упорядн. І. Лиман. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Бердянський державний педагогічний університет, Науково-дослідний інститут Історичної урбаністики. Том 2. К., 2016. 512 с.
4. Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XXIII: 1929 р. / Гол. ред. А. Кримський. Всеукраїнська академія наук. К.: УАН, 1929. 397 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zapysky_istorychno-filolohichnoho_viddiluv_Knyha_24/ (дата звернення: 21.12.2025).
5. Заруба В. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882– 1952): Монографія. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛІГД», 2004. 456 с.
6. Іванюк О. Одеське товариство історії і старожитностей: основні напрямки діяльності та висвітлення в історіографії. 2021. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія, 2021. Вип. 30. С. 41–51. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/40913/1/O_Ivanyuk_VMDU_2021_30_IFF.pdf (дата звернення: 17.11.2025).
7. Історіографічні дослідження в Україні / Голова редколегії В. А. Смолій; відп. ред. О. А. Удод. К.: НАН України. Інститут історії України, 2011. Вип. 21. 376 с. URL: https://history.org.ua/LiberUA/graf_2011_21/graf_2011_21.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
8. Капарулін Ю. Олександр Рябінін-Склярєвський: інтелектуальна біографія історика (1878–1942 рр.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 236 с.
9. Коваль І. До 150-річчя Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. *Краєзнавство*. 2015. № 1–2. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/kraeznavstvo_2015_1-2_11.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
10. Кузик Т. Документи з історії запорозького козацтва в зібранні рукописів Одеського товариства історії і старожитностей. 2004. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kuzyk_Tetiana/Dokumenty_z_istorii_zaporozkoho_kozatstva_v_zibranni_rukopysiv_Odeskoho_tovarystva_istorii_i_starozh.pdf (дата звернення: 17.11.2025).
11. Левченко В. Наукові родини одеських істориків: періодизація, типологія, постаті. *Ейдос*. 2016–2017. Вип. 9. С. 195. URL: http://resource.history.org.ua/publ/eidos_2016-2017_9_15 (дата звернення: 07.09.2025).
12. Лиман І. І. (упоряд.) Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник. Т. 1. URL: https://ri-urbanhistory.org.ua/library/liman/Doslydnyki_istoriyi_Pivdennoyi_Ukrayini_Tom_1.pdf (дата звернення: 07.10.2025).
13. Макієнко О. Маловідоме джерело з історії земських архівів в Україні. 2010. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Makiienko_Oleksii/Malovidome_dzherelo_z_istorii_zemskykh_arkhiviv_v_Ukraini.pdf (дата звернення: 11.10.2025).
14. Маленко Л. М. Археографічні публікації Таврійської та [іншої] ученої архівної комісії. 2009. URL: <https://core.ac.uk/download/48400215.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
15. Музичко О. Є. Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу/традицію (вимір інтелектуальної історії). 2023. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/e49cdec0-4540-4ca7-92d3-1d9381eb2c0d> (дата звернення: 14.09.2025).
16. Музичко О. Є. Євген Олександрович Загоровський (1885–1938): одеські і загальноукраїнські аспекти діяльності. *Сугдейський збірник*. Вип. 3–4 (VIII). Київ. 2021. С. 546–566. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/bitstream/123456789/5800/1/257-274.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).

17. Музичко О. Є. Одеський історик Є. О. Загоровський в українському історіографічному процесі першої половини ХХ ст. *Чорноморська минувшина*. 2008. Вип. 3. С. 139–154. URL: <https://chm.onu.edu.ua/article/view/157919/157238> (дата звернення: 13.09.2025).
18. Музичко О. Є. Особові фонди південноукраїнських істориків другої половини ХІХ – початку ХХ століття: склад та евристичний потенціал. *Архіви України*. 2018. № 2–3 (313–314). С. 104–120. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2-3_2018/12.pdf (дата звернення: 24.10.2025).
19. Музичко О. Є. Південноукраїнські історики у пошуках наукових та суспільних ідеалів (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2019. 436 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Muzychko_Oleksandr_Yevhenovych/Pivdennoukrainski_istoryky_u_poshukakh_naukovykh_ta_suspilnykh_idealiv_druha_polovyna_KhIKh_pochato.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
20. Наріжний С. Одеське товариство історії й старовини. Прага, 1941. – URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Narizhnyi_Symon/Odeske_tovarystvo_istorii_i_starovyny.pdf (дата звернення: 11.11.2025).
21. Одеське товариство історії і старожитностей. Енциклопедія Сучасної України [електронний ресурс]. Київ : ІЕНД НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-74993> (дата звернення: 17.10.2025).
22. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія університету [електронний ресурс]. URL: <https://onu.edu.ua/uk/geninfo/history> (дата звернення: 23.11.2025).
23. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Репозитарій eONUar (цифрові колекції) [електронний ресурс]. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/> (дата звернення: 18.10.2025).
24. Петрова К. А. Газетна періодика Південної України як джерело з історії боротьби з пияцтвом (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 235 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petrova_Kateryna/Hazetna_periodyka_Pivdennoi_Ukrainy_iak_dzherelo_z_istorii_borotby_z_puyatstvom_druha_polovyna_KhIKh.pdf (дата звернення: 17.10.2025).
25. Савченко В. Політичні уподобання професора М. Слабченка. *Чорноморська минувшина*. 2017. Вип. 12. С. 111–119. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/207848> (дата звернення: 09.10.2025).
26. Сальцова О. А. Пам'яткознавча діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. *Праці Центру пам'яткознавства*. Вип. 2. С. 60–69. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Saltsova_OA/Pamiatkoznavcha_diialnist_Odeskoho_tovarystva_istorii_ta_starozhytnostei.pdf (дата звернення: 17.10.2025).
27. Симоненко І. М. Губернські вчені архівні комісії в Україні: Історіографічний огляд і бібліографічний покажчик / Держкомархів України. УНДІАСД. К., 2003. 132 с.
28. Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Інститут історії України НАН України. Київ, 2003. Вип. 2. Ч. 2. 382 с.
29. Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Інститут історії України НАН України. Київ, 2006. Вип. 2. Ч. 3. 315 с.
30. Хмарський В. М. Археографічна діяльність одеського товариства історії і старожитностей. Український археографічний щорічник. К., 2002. Вип. 7. С. 23–54.
31. Чорноморська минувшина. Записки відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. Вип. 5. Одеса: СПД Бровкін О.В. 2010. 180 с.
32. Чорноморська минувшина: записки Відділу історії козацтва на півдні України: зб. наук. пр. / за ред. В.А. Смолія. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2021. Вип. 16. 146 с.
33. Шевчук А. Михайло Слабченко: життєвий шлях та наукова діяльність. 2013. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shevchuk_Alona/Mykhaילו_Slabchenko_zhyttievyyi_shliakh_ta_naukova_diialnist/ (дата звернення: 11.10.2025).

Khriashchevska L.M. REGIONAL INTELLECTUAL HISTORY AND THE HISTORIOGRAPHY OF EDUCATION: SOUTHERN UKRAINIAN HISTORIANS AND EDUCATIONAL PRACTICES (SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY)

This article analyses the characteristics of Soviet scientific periodicals published between the late 1960s and early 1980s as a historiographical source for research on the postwar industry and working class of the Ukrainian SSR (1946–1965).

This study demonstrates that issues of industry and working class in the Ukrainian SSR during the first two decades after World War II occupied a central position in the Soviet historiographical narrative as they served to underscore the USSR's economic strength, highlight the rapid pace of industrial reconstruction, and reinforce the propagandistic portrayal of improved conditions for Soviet workers compared to the prewar and wartime periods. Nonetheless, considering Ukraine's current situation, the significance of domestic industry as the foundation for future victory in the latest war and postwar reconstruction renders the topic of the working

class and industrial development of the Ukrainian SSR during the postwar years (1946–1965) increasingly relevant today. Moreover, its applied aspect is of critical importance.

The analysis reveals that the issues most commonly addressed in periodicals concerned quantitative and qualitative changes in the composition of the industrial workforce of the Ukrainian SSR; the identification of sources and mechanisms for replenishing industrial workers; the evolution of workers' material conditions in the postwar period; the support provided by industrial workers to the Soviet countryside; their involvement in the socio-political life and state administration of the Ukrainian SSR; and the role of non-economic factors in labor motivation.

The research proves that scientific articles published in peer-reviewed periodicals addressed the entire range of topics devoted to the history of Ukrainian working class and industry in the postwar period; a substantial volume of archival materials and statistical data was made available through these scholarly articles, accompanied by rigorous analytical efforts. At the same time, scientific periodicals, even more than all other groups of historiographical sources, felt the influence of political bias and propaganda cliches of the Brezhnev era of “stagnation” and neo-Stalinism. Nonetheless, these periodicals remain valuable to contemporary historians as they reflect the evolution of Soviet historiography, allowing for tracing different approaches to the perception of this topic at different stages of Soviet historical science development and changes in socio-political life.

Keywords: *archival commissions, education history, educational practices, historiography, intellectual history, Odessa Society of History and Antiquities, regional studies, Southern Ukraine, university education.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026